

Email:
rjcis@journals.sku.ac.ir

website:
<https://rjcis.sku.ac.ir>

Journal of Culture and Islamic Sciences

Quranic Themes of Prayers for the Holy Month of Ramadan

Ali Reza Khonsha^{1*}, Majid Azizabadi²

¹ Department of Education, Shiraz Branch, Islamic Azad University, Shiraz, Iran.

² Master of Science in Quran and Hadith, Payam Noor Fasa University, Shiraz, Iran.

Article information

Article type:
Research Paper

KEYWORDS:

supplication, man,
Ramadan, Fallah,
Quran.

Received: 2025/12/25
Accepted: 2026/06/16

*Corresponding author:
akhonsha@yahoo.com

How to cite this paper:

Khonsha, Azizabadi, M.
(2026). Quranic Themes
of Prayers for the Holy
Month of Ramadan.
Journal of culture and
Islamic sciences. 11(6):
125-144.

ABSTRACT

Among the words and hadiths of the fourteen infallible Imams (AS), the most valuable words in the form of supplications have reached the moon, and the collection of prayers issued by the Holy Prophet (PBUH) and the infallible Imams (AS) to pray to God the Most Merciful in the holy month of Ramadan is a valuable treasure that teaches us Muslims how to pray in this holy month. What is intended in the present study is to examine the requests and facts raised in these supplications and the relationship between their themes and the verses of the Holy Qur'an. Does what has been mentioned in the prayers of the month of Ramadan refer to God's messages in the Holy Qur'an? Is there a logical connection between these supplications and the practice of divine commands in the Qur'an? Can these supplications be considered as a complement to the acts of worship of this month as a vessel for the revelation of the Qur'an and a special opportunity for servants to draw closer to God? This research has been done by the method of content analysis and the results show that there is a complete harmony in the subject and content between the supplications of the Holy Prophet (PBUH) and the Ahl al-Bayt (AS) and the lofty concepts of the Holy Quran as an eternal miracle of God, and the themes of these supplications are in accordance with the Holy Quran and their structural and content citations are correct.

DOI: 10.22034/rjcis.2026.14822.1114

مضامین قرآنی ادعیه ماه مبارک رمضان

علیرضا خنشا^{۱*}، مجید عزیزآبادی^۲

۱. استادیار، گروه معارف، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران.

۲. کارشناس ارشد علوم قرآن و حدیث دانشگاه پیام نور فسا، شیراز، ایران

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: علمی پژوهشی	در میان سخنان و احادیث چهارده معصوم (ع)، ارزشمندترین واژه‌ها در قالب دعا به دست ماه رسیده است، مجموعه دعاهایی که از پیامبر اکرم (ص) و امامان معصوم (ع) برای مناجات با خداوند رحیم در ماه مبارک رمضان صادر شده، گنجینه ارزشمندی است که چگونگی دعا کردن در این ماه عزیز را به ما مسلمانان می‌آموزد. آنچه در پژوهش حاضر مورد نظر است، بررسی درخواست‌ها و حقایق مطرح شده در این ادعیه و ارتباط مضامین آن‌ها با آیات قرآن کریم است. آیا آنچه در دعاهای ماه رمضان مطرح گردیده، اشاراتی به پیام‌های خدا در قرآن مجید دارد؟ آیا بین این دعاها و عمل کردن به فرامین الهی در قرآن ارتباط منطقی وجود دارد؟ آیا می‌توان این دعاها را تکمیل‌کننده اعمال عبادی این ماه به عنوان ظرف نزول قرآن و فرصت ویژه تقرب بندگان به خدا در نظر گرفت؟ این پژوهش به شیوه تحلیل محتوا صورت پذیرفته و نتایج نشان می‌دهد بین ادعیه مأثور از پیامبر اکرم (ص) و اهل بیت (ع) با مفاهیم عالی قرآن کریم به عنوان معجزه جاویدان الهی هماهنگی کاملی در موضوع و محتوا وجود دارد و مضامین این ادعیه با کلام الله مجید مطابقت دارند و استناد ساختاری و محتوایی آن‌ها صحیح می‌باشد.
واژگان کلیدی: ادعیه، انسان رمضان، فلاح قرآن. تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۰/۰۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۳/۲۵	
* پست الکترونیکی نویسنده مسئول: akhonsha@yahoo.com	
ارجاع: خنشا، ع.ر.، عزیزآبادی، م.، ۱۴۰۵، مضامین قرآنی ادعیه ماه مبارک رمضان، پژوهش‌نامه فرهنگ و معارف دینی، ۱۱(۶)، ۱۲۵-۱۴۴.	

۱. مقدمه و بیان مسئله

از ابتدای آفرینش بشر و در طول تاریخ، همواره انسان خود را نیازمند به عبادت خالق خود دانسته و در هیچ زمانی آدمی فارغ از پرستش نبوده و نیست؛ از مهم‌ترین نمادهای بندگی، دعا و نیایش است که گفت‌وگویی صمیمانه بین انسان‌ها و آفریدگارشان که آرامش و اطمینانی زایدالوصف در زندگی آن‌ها ایجاد می‌کند؛ لحظاتی که هر فرد به مناجات با خدای خود می‌پردازد تأثیری شگرف بر سازندگی اخلاقی او دارد و در خاطر آدمی نورانیته ماندگار ایجاد می‌کند؛ قرآن با شناخت کامل انسان و نیازهای او به‌طور گسترده به مقوله دعا و نیایش پرداخته است و مخاطبان خود را به اختصاص زمان‌هایی به این کار پسندیده که پیوندی خجسته بین جان انسان و جانان او که خالق مهربان و توانای همه موجودات و محرم رازها است، برقرار می‌کند فرامی‌خواند.

پژوهشی که در برابر شما است، با موضوع «مضامین قرآنی ادعیه ماه مبارک رمضان»، به کشف آیات، مفاهیم و راهکارهای قرآنی که در متن دعا‌های بی‌نظیر ماه میهمانی خدا وجود دارد پرداخته است؛ این دعاها که از زبان پیامبر عظیم‌الشأن اسلام (ص) و امامان عالی‌قدر از خاندان آن حضرت نقل شده، از مهم‌ترین منابع حدیثی شیعه است که در سالیان متمادی مورد استفاده نیایش‌کنندگان مسلمان قرار گرفته و سرمایه انس انسان‌ها با خدایشان بوده است و اکنون در عرصه پژوهش می‌تواند به دوستداران دعا نکاتی مفید و مطالبی راهگشا را تقدیم نماید.

۱.۱. ضرورت پژوهش

قرآن مجید به‌عنوان سخن خداوند حکیم، مستندترین متن دینی جهان و معجزه ماندگار پیامبر اسلام (ص) و مهم‌ترین برنامه زندگی انسان‌هاست و مسلمانان به‌عنوان رهروان قرآن، در برنامه‌های گوناگون زندگی به‌ویژه عبادات لازم است از آیات قرآن الگوبرداری کنند و از آنجا که پیامبر معظم (ص) و امامان معصوم (ع) بهترین الگوهای عمل به قرآن در بین انسان‌ها هستند، بررسی دعا‌هایی که از آن بزرگواران به ما رسیده، از نظر انطباق و هماهنگی با مفاهیم قرآنی اهمیت فراوان دارد؛ از آنجا که دعا‌های مأثور پیامبر و امامان معصوم بخش مهمی از میراث ماندگار حدیث شیعه را شامل می‌شود و پیامبر معظم (ص) و امامان بر حق از نسل مطهر ایشان با تأکید فراوان بر عرضه حدیث بر قرآن اصرار داشته‌اند ضروری به نظر می‌رسد با عرضه متن دعا‌های ماه مبارک رمضان بر مفاهیم و نص قرآن مجید گامی هرچند کوچک در جهت انجام فرمان معصومین (ع) مبنی بر عرض حدیث بر آیات الهی برداشته شود و علاوه بر اسناد سندی این بخش از احادیث، استناد متنی این دعا‌های نورانی مورد ارزیابی قرار گیرد.

۲.۱. پیشینه پژوهش

درباره اهمیت، شرح و فضایل ادعیه ماه پر فیض رمضان مطالب زیادی نوشته و انتشار یافته است. آثار زیر نمونه کارهای صورت گرفته است: ۱. «تبیین فقره‌هایی از ادعیه ماه رمضان با محوریت بخش گناه» از مسعود حکیمیان که در این اثر به بررسی اثرات دعا‌های ماه رمضان بر توبه و بخشش گناه پرداخته شده است؛ ۲. «بررسی صدور ادعیه ماه رمضان براساس مصباح‌المتجهج شیخ طوسی» از مهدی مهریزی و مریم ایمانی‌جو؛ در این پژوهش هم

به بررسی سندی دعاها این ماه پرداخته شده است؛ ۳. پایان‌نامه ارشد: «مستندات قرآنی حمدهای دعای افتتاح» اثر حمیده زهد از دانشگاه قم، سال ۱۴۰۰. در این اثر نیز فقط دعای افتتاح و آن هم فقط حمدهای آن مورد بررسی قرار گرفته است؛ ۴. احمد رضا نخجیری (۱۳۸۲) در پایان‌نامه خود با عنوان «بررسی مضامین قرآنی دعای ابوحمزه ثمالی» در دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، به تحلیل دعای ابوحمزه ثمالی از نظر وجود مباحث و مضمون‌های قرآنی پرداخته است؛ ۵. مهناز عزیزی (۱۳۸۶) در پایان‌نامه خود با عنوان «بررسی مضامین قرآنی در دعای ابوحمزه دعای کمیل و مناجات شعبانیه» در دانشگاه رازی، به تحلیل این سه متن مهم دعایی از نظر وجود مضمون‌های قرآنی پرداخته است؛ ۶. «اخلاق عبادی دعا در ماه رمضان بر اساس تحلیل محتوای دعاها ۴۴ و ۴۵ صحیفه سجاده» اثر فاطمه علایی رحمانی، زهرا صرفی و معصومه خزائلی. در این مقاله به تحلیل دو دعا از صحیفه سجاده درباره ماه رمضان پرداخته شده است؛ ۷. «ماه رمضان بهار انس با قرآن» از محمد مهدی اشتهاوردی؛ در این نوشته به ارتباط و انس با قرآن در ماه رمضان پرداخته شده است. اما در ارتباط با مضامین قرآنی ادعیه ماه رمضان، کار مستقلی تاکنون صورت پذیرفته است. امید است این پژوهش راه را برای مشتاقان باز نماید و دریچه‌ای به سوی تقرب الی الله بگشاید.

۲. بحث

در این پژوهش این موضوع مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد که آیا دعاها رسیده از چهارده معصوم برای مناجات با خدا در ماه رمضان، ریشه قرآنی دارند یا نه؟ آیا محتوای آن‌ها به صورت مستقیم یا غیرمستقیم، همگی از قرآن گرفته شده‌اند؟ در این ادعیه به چه آیات قرآن کریم اشاره شده و به چه حقایق و مفاهیم قرآنی توجه شده است؟

۱.۲. بررسی لغوی

۱.۱.۲. واژه

«دعا» در لغت برگرفته از کلمه «دعو»، به معنای «متمایل کردن چیزی به سمت خود به وسیله صدا و بیان است» (ابن فارس، ۱۴۰۴، ج ۲: ۳۵۸). براین اساس، اصل در «دعا»، خواندن با صوت و لفظ است. دعا در اصطلاح عبارت است از درخواست توأم با خضوع و تضرع بنده از خداوند. فیروزآبادی در معجم قاموس المحيط درباره معنای دعا می‌گوید: «الدعاء: الرغبة الى الله...» یعنی، دعا همان میل و توجه به سوی خداست (فیروزآبادی، ۱۳۸۰، ج ۴: ۳۲۹). منظور از دعا در این نوشتار، مجموعه‌های رسیده از پیامبر اکرم (ص) و پیشوایان معصوم از خاندان آن حضرت است که آن بزرگواران برای نیایش با خدا به کار می‌برده‌اند.

۲.۱.۲. مضامین

واژه مضامین جمع کلمه «مضمون» است. مضمون در لغت به مدلول. مفهوم. مقتضی. مفاد. معنی. تفسیر. تأویل. مقصود. منظور. مراد، معنا شده است (دهخدا، ۱۳۷۷، ج ۱۳: ۲). همچنین معنای «در میان گرفته شده، آنچه از کلام فهمیده می‌شود، موضوع کلام، معنی و مطلب» نیز از واژه «مضمون» فهمیده می‌شود (عمید، ۱۳۵۸: ۹۶۵). عبارت

کلیدی سوم در این پژوهش «مضامین قرآنی» است که به معنای محتواهایی است که در قرآن استفاده شده است و از آنجا که در اینجا مضامین قرآنی ادعیه، به کار رفته، منظور از این عبارت، آیه یا مفهوم قرآنی است که در دعاهای مورد بحث به آن‌ها اشاره شده است.

۲.۲. نام‌های خدا در دعاهای ماه مبارک رمضان

۱.۲.۲. اشاره مستقیم به «اسماء الحسنی»

خداوند حکیم در ۴ آیه (اعراف: ۷، اسراء: ۱۱۰، طها: ۸ و حشر: ۲۴) از آیات قرآن مجید به نام‌های مقدس خود با عنوان «اسماء الحسنی» بیان فرموده، در شماری از دعاهای ماه رمضان نیز به طور مستقیم به «اسماء الحسنی» اشاره گردیده است که از جمله آن‌ها دعای هر روز ماه رمضان، دعای شب بیست و سوم ماه رمضان، دعای شب بیست و پنجم و بیست و هشتم ماه رمضان، دعای بیست و هشتم ماه رمضان و دعای شب سی‌ام را نام می‌بریم.

۲.۲.۲. کاربرد اسماء الهی در ادعیه ماه رمضان

اسماء الحسنی الهی در دعاهای ماه رمضان به وفور به کار رفته است. اسم‌هایی که در قرآن نماد معرفت خدا است و بندگان را در راه شناخت هر چه بیشتر معبود یاری می‌کند. پیامبر اکرم (ص) و امامان معصوم (ع) با استفاده از این اسامی معظم هم فرمان خدا را در آیه ۱۸۰ سوره مبارکه اعراف در خواندن خدا و دعا کردن با بهره‌گیری از اسماء الحسنی اطاعت کرده‌اند و هم به ذکر کثیر پروردگار در ضمن دعاهای خود اقدام کرده‌اند و هم به تمام دعاکنندگان آموخته‌اند که از این نام‌های مقدس قرآنی در هنگام نیایش و در تمام مراحل زندگی به طور گسترده استفاده نمایند. به کارگیری اسماء الحسنی در دعاهای ماه رمضان، نشان از سرچشمه قرآنی این نیایش‌های گران قدر است؛ حضرات معصوم (ع) با تسلط کامل به مضمون آیات و نام‌های قرآنی خداوند، دعاهای خود را به این اسم‌ها آراسته و رسیدن این دعاها به درجه اجابت الهی تضمین نموده‌اند.

استفاده گسترده دعاهای ماه رمضان از اسم مقدس «الله»، بیان کننده این است که نام «الله» به عنوان جامع‌ترین و کامل‌ترین اسم پروردگار، بهتر است توسط رهروان دین در تمام شئون زندگی مورد استفاده و توجه جدی قرار گیرد، نامی که در قرآن بیش از تمام اسماء الحسنی استفاده شده و نماد اسلام است. نام‌های نورانی رب و ربی و ربنا که همگی معرف ربوبیت آفریدگار عالم است، در ادعیه ماه رمضان پس از «الله» بیشترین کاربرد را دارند که در قرآن نیز در ابتدای بسیاری از ادعیه قرآنی استفاده شده‌اند؛ توجه ادعیه رمضان به این نام‌های مبارک، گویای عظمت فوق‌العاده این اسامی است و هماهنگی کامل این دعاها را با دعاهایی که در متن قرآن آمده‌اند، نشان می‌دهد. از مهم‌ترین اسماء الهی که همگام با قرآن در ادعیه ماه رمضان بیان شده اسامی خدا با ریشه رحمت است، نام‌های رحمان، رحیم، ارحم الراحمین و خیر الراحمین که همگی در قرآن به دفعات ذکر شده‌اند و مهربانی و لطافت و مهر خالق را نسبت به تمامی مخلوقاتش نشان می‌دهند؛ توجه انشاکنندگان ادعیه رمضان به این اسامی خاص، بین نیایش‌کننده و خدای مهربان پیوندی ناگسستنی ایجاد می‌کند که در قرآن با نام جبل الله از آن یاد شده و نگهداری از این پل ارتباطی انسان را به مدارج والایی در انسانیت و قرب خدا می‌رساند.

دسته دیگری از نام‌های خدا که در ادعیه ماه رمضان، مبنای نیایش با رب‌الارباب قرار گرفته‌اند اسامی خدا باریشه حسن و احسان است، اسم‌هایی مانند محسن، ولی الحسنات، خیرالمحسنین، احسن الخالقین، قدیم‌الاحسان که همگی گویای این است که تمام حسن‌ها و احسان‌ها، زیبایی‌ها و نیکی‌ها به خالق حسن و خوبی بازمی‌گردد و حقّ مقام خلیفه‌اللهی این است که انسان نیز در برابر این همه احسان، پاسخش فقط احسان و نیکوکاری باشد و از زشتی و بدکاری به‌شدت پرهیز نماید، نتیجه شایسته‌ای که از استفاده ادعیه رمضان از اسامی مرتبط با حسن و احسان پروردگار می‌گیریم این است که در طول میهمانی رمضان، توجه به احسان‌های فراگیر و چشمگیر خدا برای انسان‌ها ضروری و حیاتی است تا عبادت‌های ناچیز خود را هرچقدر هم زیاد باشد در مقابل احسان‌های خدا، هیچ ببینند تا گرفتار غرور و خودبینی نشوند و همیشه خود را مدیون و بدهکار خالقشان بدانند و هرگز گرفتار روحیه طلبکاری که از بدترین حالات غفلت است نشوند.

اسامی بیان‌کننده قدرت و قوت آفریدگار، نیز در ادعیه ماه رمضان موردتوجه ویژه قرار گرفته‌اند؛ نام‌هایی که دل‌ها را در اجابت دعاها مطمئن و جان‌ها را به لطف همیشگی خدا امیدوار می‌سازد و انسان را به خدای قادر و توانا دل‌بسته‌تر می‌کند. استفاده گسترده دعا‌های ماه رمضان از اسامی مرتبط با قدرت خدا، ما را به این نتیجه می‌رساند که در هر شرایطی حتی بدترین شرایط و حالات به قدرتمندی مطلق پروردگار توجه داشته باشیم و به توانایی بی‌حد و حصر خالق آسمان‌ها و زمین اطمینان داشته باشیم و توکل بر او را هرگز از دست ندهیم.

۳.۲. تجلی آیات رخصانی در ادعیه ماه میهمانی خدا

به‌طور کلی آیه‌های مربوط به ماه رمضان در قرآن را می‌توان به ۳ دسته تقسیم کرد:

۱. آیه‌ای که دربردارنده اسم ماه رمضان و معرفی‌کننده این ماه نورانی از منظر قرآن کریم است.

۲. آیاتی که درشان شب قدر به‌عنوان مهم‌ترین بخش ماه رمضان در قرآن روشن‌گر، ثبت است.

۳. آیه‌هایی که حکم تشریع عبادت مهم و محبوب روزه (صوم) را بیان می‌کند.

۱.۳.۲. آیه شامل اسم رمضان

«شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَ مَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ» (بقره: ۱۸۵). ماه رمضان ماهی است که قرآن در آن فرو فرستاده شده که راهنمای مردم و دلایلی روشن از هدایت و جدایی (بین حق و باطل) است. پس کسی که در این ماه حاضر باشد (در وطن باشد) باید آن را روزه بدارد و کسی که بیمار یا در سفر باشد تعدادی از روزهای دیگر (را به مقدار آنچه فوت شده روزه بدارد). خداوند برای شما آسانی می‌خواهد و برای شما دشواری نمی‌خواهد و (می‌خواهد) تا شماره معین (سی روز) را تمام کنید و خدا را به پاس آنکه شما را هدایت نموده تکبیر گوید و بزرگ شمارید و شاید سپاس گزارید.

در دعا‌های زیر به این آیه، اشاره مستقیم شده است:

۱. در دعای امام صادق در شب آخر شعبان و نخستین شب ماه رمضان این گونه می‌خوانیم:

«اللَّهُمَّ إِنَّ هَذَا الشَّهْرَ الْمُبَارَكَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ وَجُعِلَ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ قَدْ حَضَرَ فَسَلَّمْنَا فِيهِ وَسَلَّمَهُ لَنَا وَتَسَلَّمَهُ مِنَّا فِي يُسْرٍ مِنْكَ وَعَافِيَةٍ، يَا مَنْ أَخَذَ الْقَلِيلَ وَشَكَرَ الْكَثِيرَ أَقْبَلَ مِنِّي الْيُسْرَ» (قمی، ۱۳۸۷: ۳۰۵)؛ خدایا، این ماه مبارک که قرآن در آن نازل شده و هدایتی برای مردم و دلایل روشنی از هدایت و تمیز میان حق و باطل قرار داده شده است، فرارسید. پس ما را در آن به سلامت بدار و آن را برایمان سالم نگهدار و از سوی خویش در حال آسانی و سلامت کامل از ما تحویل بگیرش، ای آنکه اندک را بپذیرد و بسیار را قدر نهد، از من اندک را بپذیر.

۲. در دعای معروف یا علی یا عظیم می‌خوانیم:

«هَذَا شَهْرٌ عَظُمَتْهُ وَكَرُمَتْهُ وَشَرَّفَتْهُ وَفَضَّلَتْهُ عَلَى الشُّهُورِ، وَهُوَ الشَّهْرُ الَّذِي فَرَضْتَ صِيَامَهُ عَلَيَّ، وَهُوَ شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَتْ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ» (قمی، ۱۳۸۷: ۳۱۱)؛ این ماهی است که به آن عظمت و ارزش و برتری و مزیت بخشیدی و بر سایر ماه‌ها برتری دادی و ماهی است که روزه‌اش را بر ما واجب کردی و آن ماه رمضان است که قرآن را در آن فرود آوردی، برای هدایت مردم و بیان دلایل روشن از هدایت و تشخیص حق از باطل.

۳. در دعای روزهای ماه رمضان، چنین نجوا می‌کنیم:

«اللَّهُمَّ هَذَا شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَتْ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ، وَهَذَا شَهْرُ الصِّيَامِ، وَهَذَا شَهْرُ الْقِيَامِ، وَهَذَا شَهْرُ الْإِنَابَةِ، وَهَذَا شَهْرُ التَّوْبَةِ، وَهَذَا شَهْرُ الْمَغْفِرَةِ وَالرَّحْمَةِ، وَهَذَا شَهْرُ الْعِتْقِ مِنَ النَّارِ وَالْفَوْزِ بِالْجَنَّةِ» (قمی، ۱۳۸۷: ۳۵۹)؛ خدایا! این ماه رمضان است که قرآن را در آن فرو فرستادی، برای راهنمایی مردم و دلایلی روشن از هدایت و تشخیص بین حق و باطل و این است ماه روزه و این است ماه برپاداری نماز و این است ماه بازگشت و این است ماه توبه و این است ماه آمرزش و رحمت و این است ماه رهایی از آتش دوزخ و رسیدن به بهشت.

۴. در دعایی که شیخ کفعمی در بلدالامین و مصباح المتهجد از اختیار سید بن طاووس نقل کرده‌اند، چنین می‌خوانیم:

«اللَّهُمَّ رَبَّ شَهْرٍ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَتْ فِيهِ الْقُرْآنُ، وَافْتَرَضْتَ عَلَى عِبَادِكَ فِيهِ الصِّيَامَ، ارْزُقْنِي حَجَّ بَيْتِكَ الْحَرَامِ فِي هَذَا الْعَامِ وَفِي كُلِّ عَامٍ، وَاعْفِرْ لِي الْمَذْنُوبَ الْعِظَامَ فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُهَا غَيْرُكَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ» (قمی، ۱۳۸۷: ۳۸۳)؛ خدایا! ای پروردگار ماه رمضان که قرآن را در آن نازل کردی و روزه در آن را بر بندگان واجب نمودی، حج خانه محترمت را در این سال و در هر سال روزی من کن و گناهان بزرگ مرا ببامرز، همانا کسی جز تو آن‌ها را نمی‌آمرزد، ای دارای بزرگی و رأفت و محبت.

ذکر این آیه در جای جای دعا‌های ماه رمضان، نشانگر نگاه دقیق و توجه ویژه انشاکنندگان معصوم این ادعیه به جایگاه قرآنی این ماه مبارک است تا به نیایشگران این ماه به‌طور مرتب یادآور شوند که هم قدر این ماه و لحظات پرارزش آن را بدانند و هم به اصل اعتبار این ساعات ارجمند که نزول قرآن است، دقت نظر داشته باشند و با تلاوت قرآن و سعی و تمرین در جهت فهم کلام‌الله و پیروی از فرامین خدا در قرآن، زندگی خود را سرشار از نور و سرور نمایند.

۲.۳.۲. آیات در شان شب قدر

الف. سوره قدر: «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ؛ وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ؛ لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ؛ تَنَزَّلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ؛ سَلَامٌ هِيَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ» (قدر: ۱-۵).

ب. «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَرَّكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ» (دخان: ۳)؛ ما قرآن را در شب قدر نازل کردیم تا مردم را آگاه کنیم. جلوه‌های شب قدر در ادعیه ماه مبارک رمضان

۱. در دعای یا علی یا عظیم می‌خوانیم:

«جَعَلَتْ فِيهِ لَيْلَةُ الْقَدْرِ وَجَعَلَتْهَا خَيْرًا مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ» (قمی، ۱۳۸۷: ۳۱۲)؛ شب قدر را در آن (ماه) قراردادی و آن را از هزار ماه بهتر ساختی.

۲. در دعای مشترکه دیگر ماه رمضان که قرائت آن بعد از تمام نمازها سفارش شده می‌خوانیم:

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ فِيمَا تَقْضِي وَتَقْدِرُ مِنَ الْأَمْرِ الْمَحْتُمِ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ مِنَ الْقَضَاءِ الَّذِي لَا يُرَدُّ وَلَا يُبَدَّلُ أَنْ تَكْتُبَنِي مِنْ حُجَّاجِ بَيْتِكَ الْحَرَامِ» (قمی، ۱۳۸۷: ۳۱۱)؛ خدایا! از تو می‌خواهم در آنچه حکم می‌کنی و مقدر می‌نمایی، از فرمان حتمی در شب قدر، از حکمی که برگشت داده نمی‌شود و به حکم دیگر تغییر نمی‌یابد، اینکه مرا در شمار زائران خانه محترمت بنویسی.

۳. در دعای دیگری از ادعیه رمضان چنین نجوا می‌کنیم:

«فَعَظُمَتْ حُرْمَةُ شَهْرِ رَمَضَانَ بِمَا أَنْزَلْتَ فِيهِ مِنَ الْقُرْآنِ وَخَصَصْتَهُ بِلَيْلَةِ الْقَدْرِ وَجَعَلَتْهَا خَيْرًا مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ» (قمی، ۱۳۸۷: ۴۰۲)؛ با نازل کردن قرآن در آن (ماه) حرمتش را بزرگ شمردی و آن را به شب قدر اختصاص دادی، شبی که آن را از هزار ماه بهتر قراردادی).

۴. «وَاجْعَلْ فِيمَا تَقْضِي وَتَقْدِرُ مِنَ الْأَمْرِ الْمَحْتُمِ وَفِيمَا تَفَرِّقُ مِنَ الْأَمْرِ الْحَكِيمِ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ مِنَ الْقَضَاءِ الَّذِي لَا يُرَدُّ وَلَا يُبَدَّلُ أَنْ تَكْتُبَنِي مِنْ حُجَّاجِ بَيْتِكَ الْحَرَامِ الْمَبْرُورِ حَجَّهُمُ الْمَشْكُورِ سَعِيَهُمُ الْمَغْفُورِ ذُنُوبُهُمُ الْمَكْفَرِ عَنْهُمْ سَيِّئَاتُهُمْ، وَاجْعَلْ فِيمَا تَقْضِي وَتَقْدِرُ أَنْ تُطِيلَ لِي فِي عُمُرِي، وَتَوْسِعَ عَلَيَّ مِنَ الرِّزْقِ الْحَلَالِ» (قمی، ۱۳۸۸: ۳۸۷).

۳.۳.۲. روزه در قرآن

در شماری از آیات قرآن به روزه به عنوان فرمان الهی اشاره شده از جمله ۱۸۳ تا ۱۸۷ سوره بقره، آیه ۱۹۶ سوره بقره، آیه ۸۹ سوره مائده، آیه ۹۵ سوره مائده، آیه ۹۲ سوره نساء و آیات ۳ و ۴ سوره مجادله و آیه ۱۱۲ سوره توبه ولی آیه شاخص برای وجوب حکم روزه آیه ۱۸۳ سوره مبارکه بقره است که به بررسی آن می‌پردازیم: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ»؛ ای اهل ایمان! روزه بر شما مقرر و لازم شده، همان گونه که بر پیشینیان شما مقرر و لازم شد، تا پرهیزکار شوید.

تجلی حکم روزه و آیه ۱۸۳ بقره در ادعیه ماه رمضان

۱. در دعای روز اول ماه رمضان که از پیامبر اکرم (ص) نقل شده، می‌خوانیم: «اللَّهُمَّ اجْعَلْ صِيَامِي فِيهِ صِيَامَ الصَّائِمِينَ» (قمی، ۱۳۸۷: ۴۲۰)؛ خدایا، روزه‌ام را در این ماه، روزه روزه‌داران قرار بده.

۲. در دعای روز سی‌ام ماه رمضان می‌خوانیم: «اللَّهُمَّ اجْعَلْ صِيَامِي فِيهِ بِالشُّكْرِ وَالْقَبُولِ عَلَى مَا تَرْضَاهُ وَيَرْضَاهُ الرَّسُولُ، مُحْكَمَةً فُرُوعُهُ بِالْأَصُولِ، بِحَقِّ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ الطَّاهِرِينَ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ» (قمی، ۱۳۸۷: ۴۲۵).

۳. در دعای وقت افطار می‌خوانیم: «اللَّهُمَّ لَكَ صُمْتُ، وَ عَلَى رِزْقِكَ أَفْطَرْتُ، وَ عَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ» (قمی، ۱۳۸۷: ۳۱۴)؛ خدایا برای تو روزه گرفتم و با روزی تو افطار کردم و بر تو تکیه نمودم.
۴. در دعای هر شب ماه رمضان می‌خوانیم: «اللَّهُمَّ رَبَّ شَهْرِ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَتْ فِيهِ الْقُرْآنَ، وَ افْتَرَضْتَ عَلَى عِبَادِكَ فِيهِ الصَّيَامَ» (قمی، ۱۳۸۷: ۳۱۵)؛ خدایا، ای مالک ماه رمضان که قرآن را در آن فرستادی و روزه را در آن بر بندگانت واجب کردی.

۴.۲. استفاده حداکثری از قرآن در دعاها ماه رمضان

با نگاهی گذرا به متن دعاها ماه رمضان، مشخص می‌شود که گویندگان معصوم آن‌ها، از آیات قرآن به صورت گسترده و به‌طور حداکثری استفاده کرده و از روی آگاهی و بصیرت، به ما بهره‌گیری از سوره‌های مختلف قرآن را در هنگام نیایش با پروردگار به‌طور عملی آموخته‌اند؛ با توجه به اینکه ماه رمضان، به‌عنوان ظرف نزول قرآن و ماه میهمانی خداست بهتر است مهمانان الهی با انس هرچه بیشتر با حقیقت قرآن به‌صورت کلی و حقایق به‌کاررفته در اجزاء آن به صورت جزئی، ظرفیت وجودی خویش را برای دریافت فضایل و خالی شدن از رذایل گسترش دهند.

۱.۴.۲. قرآن، هدایتگر انسان

از جمله نکات مهمی که لازم است همگان به آن توجه داشته باشند و در این دعاها بر آن تأکید شده این است که هدف اصلی قرآن، هدایت بشر است و قرآن هدایتگر انسان است و می‌تواند تضمین کننده رسیدن او به سعادت باشد. در دعای یا علی یا عظیم، این گونه می‌خوانیم: «هُوَ شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَتْ فِيهِ الْقُرْآنَ هُدًى لِّلنَّاسِ وَ بَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَى وَ الْفُرْقَانِ» (قمی، ۱۳۸۷: ۳۱۲)؛ آن ماه رمضان است که قرآن را در آن فرود آوردی، برای هدایت مردم و بیان دلایل روشن از هدایت و تشخیص حق از باطل.

۲.۴.۲. قرآن و عترت، حقیقی جدائی‌ناپذیر

در شب قدر و هنگام حاجت خواهی و غفران طلبی از معبود، سفارش پیامبر و ائمه اطهار این است که قرآن را بر روی سر قرار دهیم و خدا را به حق قرآن و اهل بیت (ع) با نام بردن از تک‌تک آن‌ها سوگند دهیم تا دعاها ما به درجه اجابت، نزدیک‌تر باشد. در دعای قرآن به‌سرگرفتن که در سحرهای ماه مبارک رمضان، هنگام قسم دادن خدا به قرآن و اهل بیت (ع) برای آمرزش خواستن از خدا می‌خوانیم: «اللَّهُمَّ بِحَقِّ هَذَا الْقُرْآنِ وَ بِحَقِّ مَنْ أَرْسَلْتَهُ بِهِ وَ بِحَقِّ كُلِّ مُؤْمِنٍ مَدَحْتَهُ فِيهِ وَ بِحَقِّكَ عَلَيْهِمْ فَلَا أَحَدَ أَعْرَفُ بِحَقِّكَ مِنْكَ» (قمی، ۱۳۸۷: ۳۹۸)؛ خدایا! به حق این قرآن و به حق کسی که آن را بر او فرستادی و به حق هر مؤمنی که او را در آن ستودی و به حق خود بر آنان، پس احدی شناساتر از تو به حق تو نیست).

۵.۲. مفهوم قرآنی امامت در ادعیه ماه مبارک رمضان

۱.۵.۲. آیات قرآن در این موضوع:

الف. «وَ إِذِ ابْتَلَىٰ اِبْرَاهِيْمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَاَتَمَّهُنَّ قَالَ اِنِّیْ جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ اِمَامًا قَالَ وَ مِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِيْنَ» (بقره: ۱۲۴)؛ هنگامی که ابراهیم را پروردگارش به اموری آزمایش کرد، پس او همه را به‌طور کامل به انجام رسانید، پروردگارش فرمود: من تو را برای همه مردم پیشوا و امام قرار دادم. ابراهیم گفت: و از دودمانم، فرمود: پیمان من به ستمکاران نمی‌رسد.

ب. «وَ الَّذِيْنَ يَقُولُوْنَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ اَزْوَاجِنَا وَ ذُرِّيَّتِنَا قُرَّةَ اَعْيُنٍ وَ اجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِيْنَ اِمَامًا» (فرقان: ۷۴)؛ آنان که می‌گویند: پروردگارا! ما را از سوی همسران و فرزندانمان خوشدلی و خوشحالی بخش و ما را پیشوای پرهیزکاران قرار ده.

ج. «وَ جَعَلْنَاهُمْ اٰثِمَةً يَّهْدُوْنَ بِاَمْرِنَا وَ اَوْحَيْنَا اِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَ اِقَامَ الصَّلَاةِ وَ اٰتٰهُمُ الزَّكَاةَ وَ كَانُوْا لَنَا عَابِدِيْنَ» (انبیاء: ۷۳)؛ و آنان را پیشوایانی قرار دادیم که به فرمان ما [مردم را] هدایت می‌کردند و انجام‌دادن کارهای نیک و برپاداشتن نماز و پرداخت زکات را به آنان وحی کردیم و آنان فقط پرستش‌کنندگان ما بودند.

د. «وَ جَعَلْنَا مِنْهُمْ اٰثِمَةً يَّهْدُوْنَ بِاَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوْا وَ كَانُوْا بَايَاتِنَا يُوقِنُوْنَ» (سجده: ۲۴)؛ و برخی از آنان را چون صبر کردند و همواره به آیات ما یقین داشتند، پیشوایانی قرار دادیم که به فرمان ما [مردم را] هدایت می‌کردند.

۲.۵.۲. تجلی امامت در ادعیه ماه مبارک رمضان

در میان ادعیه ماه رمضان، نیایشی تخصصی وجود دارد که به‌طور ویژه به طرح مفهوم «امامت» و بیان مطالبی بسیار راهبردی و سرنوشت‌ساز درباره این موضوع می‌پردازد؛ دعایی که از وجود مقدس امام عصر (عج) صادر شده و «دعای افتتاح» نام دارد. این دعا در بین دعا‌های ماه مبارک رمضان، دارای جایگاهی بسیار مهم و اساسی است و راوی آن جناب محمد بن عثمان دومین نایب خاص امام عصر (عج) در زمان غیبت صغری است (سید بن طاووس، ۱۴۰۹ق، ج ۱: ۵۸).

در این دعا بعد از حمد و ثنای الهی، به صلوات بر محمد (ص) و اهل بیت (ع) به‌صورت تک‌به‌تک می‌پردازیم و آن‌گاه به وجود امام حاضر یعنی مهدی موعود (عج) پرداخته و انواع دعاها برای ایشان و شیعیان و منتظران واقعی آن حضرت و وظایف آن‌ها می‌پردازیم. در واقع، موقعیت ویژه امام عصر (عج) در دعای افتتاح به‌خوبی نمایان است. ایشان در این دعا با سه لقب خلف، هادی و مهدی، به‌طور ممتاز معرفی شده‌اند (الْخَلْفُ الْهَادِي الْمَهْدِي). امیرالمؤمنین (ع) می‌فرماید: «زمانی که قائم ما قیام کند، بغض و کینه، از دل‌های بندگان زدوده می‌شود و (حتی) چهارپایان و درندگان در حال صلح با یکدیگر به سر خواهند برد» (صافی گلپایگانی، ۱۴۲۲ق: ۴۷۴).

از دیگر دعا‌های این ماه، دعای روزهاست که در این دعا بیش از ۱۲ بار صلوات بر پیامبر اکرم (ص) و خاندان مکرّمش ذکر می‌کنیم و درخواست‌های خود را مطرح می‌کنیم: «اللّٰهُمَّ فَصِّلْ عَلٰی مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اَعِنِّيْ عَلٰی صِيَامِهِ وَ قِيَامِهِ، وَ سَلِّمْهُ لِيْ وَ سَلِّمْْنِيْ فِيْهِ، وَ اَعِنِّيْ عَلَيْهِ بِافْضَلِ عَوْنِكَ» (قمی، ۱۳۸۷: ۳۵۹)؛ خدایا بر محمد (ص) و خاندان محمد (ص) درود فرست و مرا بر روزه و شب‌زنده‌داری در این ماه یاری فرما، آن را برایم سالم بدار و مرا بر آن سلامتی ده و مرا بر آن به بهترین یاریات یاری ده.

۳.۵.۲. اعلام موضع نسبت به دشمنان امامت

در دعای روزهای ماه رمضان «اللَّهُمَّ هَذَا شَهْرُ رَمَضَانَ»، چنین می‌خوانیم: «يَا أَحَدُ يَا صَمَدُ يَا رَبَّ مُحَمَّدٍ اغْضَبِ الْيَوْمَ لِمُحَمَّدٍ وَلَا لِإِبْرَارِ عِزَّتِهِ، وَاقْتُلْ أَعْدَاءَهُمْ بَدَدًا، وَأَحْصِهِمْ عَدَدًا، وَلَا تَدْعَ عَلَى ظَهْرِ الْأَرْضِ مِنْهُمْ أَحَدًا، وَلَا تَغْفِرْ لَهُمْ أَبَدًا» (قمی، ۱۳۸۷: ۳۶۵)؛ امروز به خاطر محمد (ص) و خوبان از عترتش خشم کن و دشمنانشان را در پریشانی و پراکندگانی به قتل برسان و آنان را یک‌به‌یک [برای عذاب شدن] برشمار و بر روی زمین احدی از آنان را باقی مگذار و آنان را هرگز نیامرز.

۴.۵.۲. اشاره به حق/امامان

در دعای روزهای ماه رمضان به موضوع حق ائمه (ع) اشاره شده است: «اللَّهُمَّ رَبَّ الْفَجْرِ وَ لَيَالِ عَشْرِ وَ الشَّفْعِ وَ الْوَتْرِ، وَ رَبَّ شَهْرِ رَمَضَانَ وَ مَا أَنْزَلْتَ فِيهِ مِنَ الْقُرْآنِ، وَ رَبَّ جِبْرِئِيلَ وَ مِيكَائِيلَ وَ إِسْرَافِيلَ وَ عِزْرَائِيلَ وَ جَمِيعِ الْمَلَائِكَةِ الْمُقَرَّبِينَ وَ رَبَّ إِبْرَاهِيمَ وَ إِسْمَاعِيلَ وَ إِسْحَاقَ وَ يَعْقُوبَ، وَ رَبَّ مُوسَى وَ عِيسَى وَ جَمِيعِ النَّبِيِّينَ وَ الْمُرْسَلِينَ، وَ رَبَّ مُحَمَّدٍ خَاتَمِ النَّبِيِّينَ صَلَوَاتُكَ عَلَيْهِ وَ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ، وَ أَسْأَلُكَ بِحَقِّكَ عَلَيْهِمْ وَ بِحَقِّهِمْ عَلَيْكَ وَ بِحَقِّكَ الْعَظِيمِ لَمَّا صَلَّيْتَ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ، وَ نَظَرْتَ إِلَى نَظْرَةٍ رَحِيمَةٍ تَرْضَى بِهَا عَنِّي رِضًى لَا سَخَطَ عَلَيْهِ بَعْدَهُ أَبَدًا» (قمی، ۱۳۸۷: ۳۶۲)؛ خدایا! ای پروردگار سپیده‌دم و شب‌های ده‌گانه و زوج و فرد و پروردگار ماه رمضان و آنچه از قرآن در آن نازل کردی و پروردگار جبرئیل و میکائیل و اسرافیل و عزرائیل و تمام فرشتگان مقرب؛ پروردگار ابراهیم و اسماعیل و اسحاق و یعقوب و پروردگار موسی و عیسی و همه پیامبران و رسولان و پروردگار محمد (ص)، خاتم پیامبران، درودهایت بر او و بر همه آنان باد و از تو درخواست می‌کنم به حقت بر ایشان و به حق ایشان بر تو و به حق بزرگت که درود فرستی بر او و خاندان او و بر همه آنان و نظر کنی بر من نظری از روی مهر که به آن نظر از من خشنود شوی، خشنودشدنی که هرگز پس از آن خشمی بر من نباشد.

۵.۵.۲. حکومت دادخواه و عدالت‌گستر امام

عدالت، مفهومی عمیق و بسیار شیرین و کارگشا برای عموم انسان‌هاست، حکومت جهانی امام عصر (عج) براساس دادگری و عدل‌گستری شکل خواهد گرفت، به این فراز از دعای افتتاح که به مهم‌ترین نام امام عصر (عج) اشاره دارد، توجه بفرمائید: «وَالْعَدْلُ الْمُتَمَتِّعُ» (قمی، ۱۳۸۷: ۳۲۰)؛ دادگستر مورد انتظار.

از نام‌های مهم حضرت مهدی (عج)، «عدل» است، اسم «عدل» برای امام‌زمان (عج)، به‌جای لقب «عادل»، نشانگر اوج عدالت‌گستری و شدت دادگری آن حضرت می‌باشد. آن‌قدر ویژگی‌های الهی و اعمال صالح به‌ویژه عدالت، در وجود آن حضرت بروز و ظهور دارد که آن امام عزیز، نماد کامل و تجسم حقیقی و عینیت یافته «عدل»، در جامع بشری است. درحقیقت از مهم‌ترین ویژگی‌هایی که انسان‌ها از حاکم خود انتظار دارند، اجرای عدالت در بدنه حاکمیتی جامعه است که متأسفانه بیشتر حاکمان با ظلم بسیار، این توقع و انتظار به‌جای مردم را برآورده نکرده‌اند؛ اما امام عصر (عج) در حکومت آرمانی خود، بیش از تمام زمان‌ها و حکام، به‌طور کامل و همه‌جانبه، عدالت را اجرا خواهد فرمود.

۶.۵.۲. ویژگی‌های حکومت مهدی موعود (عج) در دعای افتتاح

۱.۶.۵.۲. حکومتی با پشتوانه مردمی

یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های حکومت جهانی مهدوی، این است که انسان‌های مؤمن، به شکل‌گیری این حکومت اشتیاق و علاقه دارند و پس از تشکیل آن از برنامه‌های سازنده آن، حمایت می‌کنند؛ در دعای افتتاح چنین می‌خوانیم: «اللهم انا نرغبُ الیک فی دوله کریمه» (قمی، ۱۳۸۷: ۳۲۱). در این قسمت از دعای افتتاح زمینه اصلی ایجاد حکومت عدل جهانی حضرت مهدی (عج)، بیان می‌گردد و آن اشتیاق و اقبال گسترده انسان‌ها به دولت کریمه امام عصر است. آنچه در این بخش به‌طور شفاف و آشکار بیان شده این است که امام‌زمان (عج) در رأس دولت پرافتخار اسلام در آخرالزمان قرار می‌گیرند و فرماندهی این دولت را در سراسر گیتی در دست می‌گیرند. خاصیت مهم این دولت و حکومت «کریمه» بودن آن است، این دولت بر اساس آیه «لقد کرّمنا بنی آدم» بنیان‌گذاری می‌شود و مبنای آن حفظ کرامت و شرافت انسانی است که خداوند عالم به تک‌تک آدمیان عطا فرموده است.

۲.۶.۵.۲. حکومتی عزت آفرین برای مسلمانان

از مهم‌ترین ویژگی‌های حکومت مهدوی، عزت بخشیدن به اسلام و باورمندان به این آئین آسمانی است؛ در دعای افتتاح این گونه می‌خوانیم: «نُعزُّ بِهَا الْإِسْلَامَ وَ أَهْلَهُ» (قمی، ۱۳۸۷: ۳۲۱)؛ به‌وسیله این دولت، به اسلام و اهل آن عزت ببخش.

۳.۶.۵.۲. حکومتی ذلت‌بخش اهل نفاق و دورویی

منافقان که انسان‌هایی دورو و نااهل و جفاکارند، در جامعه مسلمانان با حفظ ظاهر، اقدام به فساد و توطئه علیه مسلمین می‌کنند، حکومت جهانی حضرت ولی عصر (عج) این گروه تبه‌کار را با نشان‌دادن چهره واقعی‌شان و با در هم شکستن عزت پوشالی‌شان، خوار و ذلیل خواهد ساخت، به این بخش از دعای افتتاح دقت کنید: «تُدَلُّ بِهَا النَّفَاقَ وَ أَهْلَهُ» (قمی، ۱۳۸۷: ۳۲۱)؛ نفاق و اهلش را به‌وسیله آن حکومت خوار ساز.

۴.۶.۵.۲. حکومتی با فراخواندن همگانی به اطاعت از خدا

فضای عمومی حکومت مهدوی طوری است که همگان یکدیگر را به فرمان‌برداری از خدا دعوت می‌کنند. به این قسمت دعای افتتاح به‌دقت بنگریم: «تَجْعَلُنَا فِيهَا مِنَ الدُّعَاءِ الی طَاعَتِكَ» (قمی، ۱۳۸۷: ۳۲۱)؛ ما را در آن دولت کریمه از دعوت کنندگان به‌سوی فرمان‌برداری‌ات قرار بده. در این جمله از دعا از خداوند می‌خواهیم که ما (تک‌تک مسلمانان) را از کسانی قرار بده که زمان دولت کریمه امام‌زمان را می‌بینند و درک می‌کنند و نقش دعوت‌کننده به اطاعت خدا را بر عهده می‌گیرند. در حکومت آرمانی امام مهدی (عج)، مردم نقش اساسی و کلیدی دارند و همگان خود را موظف به بهسازی جامعه می‌دانند. امریه‌معروف و نهی‌ازمنکر در دولت امام‌زمان (عج)، همگانی و عمومی می‌گردد و هیچ‌کس نسبت به رشد فضایل اخلاقی در جامعه و زدوده شدن رذایل اخلاقی از انسان‌ها، بی‌تفاوت نیست. هدف در دولت اسلامی حضرت ولی عصر (عج)، اطاعت و فرمان‌برداری از خداست و همه مردم خود را در این هدف متعالی سهیم می‌دانند.

۵.۶.۵.۲. حکومتی با رهبرانی از جنس خود مردم

از ویژگی‌های بارز حکومت عدل مهدوی این است که رهبران و مسئولان جامعه از جنس خود مردم ضعیف و عادی هستند، به این قسمت دعای افتتاح، با ژرف‌نگری، بنگریم: «و الْقَادَةَ الی سَبِيلِكَ» (قمی، ۱۳۸۷: ۳۲۱)؛ و ما را از رهبران (مردم) به‌سوی راه خودت قرار بده. در این بخش دعا از خدا می‌خواهیم که از رهبران مردمی باشیم

که به سوی سبیل (راه) تو حرکت می کنند. خداوند در آیه زیر پیامبر اکرم (ص) را به فراخواندن مردم به راه پروردگار، فرمان می دهد: «أُدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ» (نحل: ۱۲۵)؛ [مردم را] با حکمت و اندرز نیکو به راه پروردگار دعوت کن و با آنان به نیکوترین شیوه به بحث [و مجادله] پرداز، یقیناً پروردگارت به کسانی که از راه او گمراه شده اند و نیز به راه یافتگان داناتر است. سبیل در لغت به معنای راه است. همچنین بر هر چیزی که با آن به نیکی یا بدی رسید، سبیل گفته می شود (فیومی، ۱۴۱۴ق، ج ۱: ۲۶۵). ابن فارس معتقد است که واژه سبیل دارای دو معنای اصلی است: ۱. رهاشدن از بالا به پائین؛ ۲. امتداد که متناسب با همین معنای دوم، به راه «سبیل» گفته شده است، زیرا در طول، امتداد دارد (ابن فارس، ۱۳۹۹ق، ج ۳: ۱۲۹). حرکت در سبیل الله به مفهوم انجام کارهایی است که انسان ها در امتداد بندگی خدا و رسیدن به کمال، انجام می دهند که در زمان حکومت مهدوی، احتیاج به کسانی است که در این مسیر پیشتاز باشند. در این دعا از خدا می خواهیم ما در انجام اعمال نیکو که ما را در رسیدن به مقام بندگی یاری می کند جلودار و پیشوای همگان باشیم.

۶.۶.۵.۲. حکومتی کرامت بخش

در دعای افتتاح می خوانیم: «وَتَرْزُقْنَا بِهَا كَرَامَةَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ» (قمی، ۱۳۸۷: ۳۲۱)؛ به وسیله دولت کریمه امام عصر، کرامت دنیا و آخرت را بهره و روزی ما قرار بده.

حکومت مهدوی، با اجرای عدالت و با هموار کردن مسیر عبادت، زمینه رشد اخلاقی انسان ها را چنان فراهم می کند که انسان ها متوجه کرامت و بزرگ منشی خداداد خود شوند و برای امور پوچ و کم ارزش اعتبار و کرامت وجودی خود را از دست ندهند. کرامتی که خداوند به انسان به عنوان اشرف مخلوقات خود عطا فرموده، در درون انسان ها، وجود دارد ولی گاهی شیطان با نقشه های شوم خود، تلاش می کند که آدمیان را به خواری و ذلت گناه بکشاند و از این کرامت الهی دور سازد، در حکومت آرمانی امام عصر (عج)، جامعه انسانی سراسر توجه به خدا و فضیلت های آسمانی می شود و بشر از غفلت و بی خبری نجات پیدا می کند و به کرامت دنیا می رسد. چنین جامعه ای در آخرت هم به دلیل اطاعت و فرمانبری از خدا سزاوار بهشت و پاداش اخروی هستند و در روز بازپسین هم شامل کرامت الهی می شوند. در عصر حاکمیت حضرت مهدی موعود (عج) دل های مردم به یکدیگر نزدیک می شود و کدورت ها و نفرت ها تبدیل به محبت و دوستی می گردد. امیرالمؤمنین (ع) می فرماید: «لَوْ قَدْ قَامَ قَائِمُنَا... لَذَهَبَ الشَّحْنَاءُ مِنْ قُلُوبِ الْعِبَادِ» (مجلسی، ۱۴۱۳ق، ج ۵۲: ۳۱۶)؛ زمانی که قائم ما ظهور کند کینه ها از سینه بندگان بیرون می رود.

۶.۲. جلوه های حکومت در دعای اللهم ادخل (ادعیه مشترک بعد از نمازها)

در دعایی که از خاتم پیامبران (ص) برای ماه رمضان صادر گردیده، این گونه می خوانیم: «اللَّهُمَّ اغْنِ كُلَّ فَقِيرٍ، اللَّهُمَّ أَشْبِعْ كُلَّ جَائِعٍ، اللَّهُمَّ اكْسُ كُلَّ غَرِيَانٍ، اللَّهُمَّ أَقْضِ دَيْنَ كُلِّ مَدِينٍ، اللَّهُمَّ فَرِّجْ عَنْ كُلِّ مَكْرُوبٍ، اللَّهُمَّ رُدِّ كُلَّ غَرِيبٍ، اللَّهُمَّ فَكِّ كُلِّ أَسِيرٍ، اللَّهُمَّ أَصْلِحْ كُلَّ فَاسِدٍ مِنْ أُمُورِ الْمُسْلِمِينَ، اللَّهُمَّ أَشْفِ كُلَّ مَرِيضٍ» (قمی، ۱۳۸۷: ۳۱۲)؛ خدایا، هر تهیدستی را بی نیاز کن؛ خدایا، هر گرسنه ای را سیر کن؛ خدایا، هر برهنه ای را بپوشان؛ خدایا،

قرض هر بدهکاری را ادا کن؛ خدایا، غم هر غم‌زده‌ای را برطرف کن؛ خدایا، هر غریبی را به وطن بازگردان؛ خدایا، هر اسیری را آزاد فرما؛ خدایا، هر فسادکننده‌ای را در کار مسلمانان اصلاح کن؛ خدایا هر بیماری را درمان ده.

در این دعای رسول مکرم (ص)، درخواست‌هایی از خدا وجود دارد که با واژه کُلُّ، بیانگر نیازهای عمومی جامعه است، درست است که مخاطب تمام این درخواست‌ها خداوند است اما خدا، به‌عنوان خالق علاوه بر مسئولیت بزرگ رزق‌رسانی که بهترین شکل برای تمام مخلوقات، انجام می‌دهد، انسان‌ها را در جوامعی سکونت داده، که این زندگی جمعی باعث رشد مادی و معنوی تک‌تک آنان گردد، هر انسانی که در جمع مسلمانان زندگی می‌کند، باید نسبت به هم‌نوع خود احساس مسئولیت و دلسوزی داشته باشد و در برابر مشکلاتی که در جامعه مشاهده می‌کند، بی‌تفاوت و سهل‌انگار نباشد.

۷.۲. اشاره به ارتباط «حکومت عدل مهدوی» با آینده جهان

در آیات قرآن آینده بسیار روشنی برای آینده بشریت در جهان آخرالزمانی ترسیم شده که در آیه زیر قابل مشاهده است: «وَتُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضِعُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ» (قصص: ۵)؛ و ما می‌خواستیم به آنان که در آن سرزمین به ناتوانی و زبونی گرفته شده بودند، نعمت‌های باارزش دهیم و آنان را پیشوایان مردم و وارثان (زمین) گردانیم.

در دعای افتتاح درباره حکومت جهانی مهدوی آمده است: «اللَّهُمَّ الْمُمُّ بِهْ شَعْنَنَا، وَاشْعَبْ بِهْ صَدْعَنَا، وَارْتُقْ بِهْ قَتَقْنَا، وَكَثُرْ بِهْ قَلْتَنَا، وَأَعَزِّزْ بِهْ ذَلَّتْنَا، وَأَغْنِ بِهْ عَائِلَنَا، وَأَقْضِ بِهْ عَنْ مَغْرَمِنَا، وَاجْبِرْ بِهْ فَقْرَنَا، وَسُدِّ بِهْ خَلْتَنَا، وَيَسِّرْ بِهْ عُسْرَنَا، وَيَبِضْ بِهْ وُجُوهَنَا، وَفُكِّ بِهْ أَسْرَنَا، وَأَنْجِجْ بِهْ طَلِبْتَنَا، وَأَنْجِزْ بِهْ مَوَاعِيدَنَا، وَاسْتَجِبْ بِهْ دَعْوَتَنَا، وَأَعْطِنَا بِهْ سُؤْلَنَا، وَبَلِّغْنَا بِهْ مِنَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ»؛ خدایا، پریشانی ما را به یاری او جمع کن و پراکندگی ما را به او وحدت‌بخش و گسیختگی ما را با او پیوندد و اندک ما را به او زیاد کن و خواری ما را به او عزت ده و تنگدستی ما را به او توانگری بخش و بدهی ما را از برکت او ادا کن و تهیدستی ما را به مدد او جبران فرما و جدایی و دودستگی ما را به او برطرف کن و دشواری کار ما را به او آسان گردان و روی ما را به دیدار او سپید کن و اسیران ما را به یاری او آزاد گردان و درخواست‌های ما را به حق او برآور وعده‌های ما را به ظهور او تحقق‌بخش و دعایمان را به خاطر او اجابت کن و خواسته‌هایمان را به حق او عطا فرما و ما را به یاری او به آرزوهای دنیا و آخرت‌مان برسان. بر اساس آیات قرآن حکومت آینده جهان متعلق به مستضعفان و عموم ستم‌دیدگان و رنج‌دیدگان، خواهد بود، ادعیه ماه رمضان هم دقیقاً به تحقق همین آینده روشن در حکومت سراسری حضرت مهدی (عج) اشاره می‌کنند.

۸.۲. روش های قرآنی «تربیت» در ادعیه ماه رمضان

نخستین روش تربیتی ادعیه، صدازدن و خواندن خداوند با نام‌های زیبا و پرمفهوم خداوند است. نام‌بردن از معبود و محبوب ازلی و ابدی، غبار غفلت را از چهره جان انسان کنار می‌زند و معرفت او را به خالق خویش که توشه

راه سعادت اوست افزون می کند. بازگویی نام های خدا به عنوان یک روش مهم و اثرگذار در تربیت انسان هایی که به بیماری غفلت از خدا مبتلا شده اند و افزایش معرفت برای مؤمنان خداجو، در جای جای ادعیه ماه رمضان نمود دارد؛ اختصاص یک دعای کامل با عنوان «جوشن کبیر» گویای اهمیت و اثربخشی این روش ثمربخش تربیتی بر نوع بشر است. در زیر به نمونه هایی از این روش تربیتی در ادعیه ماه رمضان اشاره شده است:

الف. در دعای جوشن کبیر، این گونه می خوانیم:

«يَا مَنْ أَظْهَرَ الْجَمِيلَ، يَا مَنْ سَتَرَ الْقَبِيحَ، يَا مَنْ لَمْ يُوَاخِذْ بِالْجَرِيرَةِ، يَا مَنْ لَمْ يَهْتِكِ السِّرَّ، يَا عَظِيمَ الْعَفْوِ، يَا حَسَنَ التَّجَاوُزِ، يَا وَاسِعَ الْمَغْفِرَةِ، يَا بَاسِطَ الْيَدَيْنِ بِالرَّحْمَةِ، يَا صَاحِبَ كُلِّ نَجْوَى، يَا مُنْتَهَى كُلِّ شَكْوَى» (قمی، ۱۳۸۷: ۱۳۷)؛ ای آنکه زیبایی را پدیدار نمودی، ای آنکه زشتی را پوشاندی ای آنکه بر گناه سرزنش نکردی، ای آنکه پرده دری نمودی، ای که گذشت بزرگ، ای که نیکو در گذری، ای آمرزشست فراگیر، ای دستت به مهر گشوده، ای شنوای هر راز، ای سرانجام هر گلايه. در جای دیگری از همین دعا آمده است: «يَا كَرِيمَ الصَّفْحِ، يَا عَظِيمَ الْمَنِّ، يَا كَثِيرَ الْخَيْرِ، يَا قَدِيمَ الْفَضْلِ، يَا دَائِمَ اللَّطْفِ، يَا لَطِيفَ الصُّنْعِ، يَا مُنْفَسَّ الْكَرْبِ، يَا كَاشِفَ الضُّرِّ، يَا مَالِكَ الْمُلْكِ، يَا قَاضِيَ الْحَقِّ» (قمی، ۱۳۸۷: ۱۷۰)؛ ای گذشتت کریمانه، ای نعمت بزرگ، ای خیرت بسیار، ای فضل دیرینه، ای مهربانی ات همیشگی، ای ساخته هایت دقیق، ای گره گشای گرفتاری، ای برطرف کننده زیان، ای پادشاه هستی، ای داور راست و درست).

ب. در دعای افتتاح، اسم های خدا را به نیکویی صدا می زنیم و اذن و اجازه ای که عطا فرموده که بتوانیم او را صدا کنیم، یادآوری کرده، می گوئیم:

«اللَّهُمَّ أَذْنْتُ لِي فِي دُعَائِكَ وَمَسَلَّتْكَ، فَاسْمَعْ يَا سَمِيعُ مَدْحَتِي، وَاجِبْ يَا رَحِيمُ دَعْوَتِي، وَأَقِلْ يَا عَفُورُ عَثْرَتِي، فَكَمْ يَا إِلَهِي مِنْ كُرْبَةٍ قَدْ فَرَجْتَهَا، وَهُمُومٍ قَدْ كَشَفْتَهَا، وَعَثْرَةٍ قَدْ أَقْلَتَهَا، وَرَحْمَةٍ قَدْ نَشَرْتَهَا، وَحَلَقَةٍ بَلَاءٍ قَدْ فَكَّكْتُهَا» (قمی، ۱۳۸۷: ۳۱۶)؛ خدایا، در خواندنت و در درخواست از حضرتت به من اجازه دادی، پس ای شنوا ستودنم را بشنو و ای مهربان اجابت کن دعایم را و ای آمرزنده بیمارز لغزشم را، ای معبودم چه بسیار سختی های که از آن گره گشودی و اندوه ها که برطرف کردی و لغزش ها که آمرزیدی و رحمت که گستردی و زنجیر بلا که باز کردی.

ج. در دعای سحر، خداوند را این گونه صدا می زنیم:

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنْ أَسْمَائِكَ بِأَكْبَرِهَا وَكُلِّ أَسْمَائِكَ كَبِيرَةً، اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِأَسْمَائِكَ كُلِّهَا» (قمی، ۱۳۸۷: ۳۲۶)؛ خدایا از تو درخواست می کنم به حق بزرگ ترین مرتبه از نام های و همه مراتب نام های بزرگ است؛ خدایا از تو درخواست می کنم به حق همه مراتب نام های.

دومین روش تربیتی بیان نعمات و شکرگزاری می باشد. آفریدگار انسان نعمت های بسیاری را به او عطا فرموده که گفتگو درباره این نعمت ها و تلاش برای سپاس گزاری از او، در ادعیه مورد تأکید قرار گرفته است؛ روشی کارساز و تحول آفرین برای یادآوری فطرت خداجوی انسان به او، که لزوم به کاربردن این روش را خداوند در قرآن به روشنی بیان فرموده است: «وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ» (ضحی: ۱۱)؛ و نعمت های پروردگارت را بازگو کن. در دعا های ماه رمضان، به طور گسترده از این روش تربیتی استفاده شده است:

الف. در دعای ابو حمزه ثمالی، این گونه با خدا راز می‌گوییم:

«تُبْدِي بِالْإِحْسَانِ نِعْمًا، وَ تَعْفُو عَنِ الذَّنْبِ كَرَمًا، فَمَا نَدْرِي مَا نَشْكُرُ أَجْمِلَ مَا تَشْتَرُ أَمْ قَبِيحَ مَا تَسْتُرُ؟ أَمْ عَظِيمَ مَا أَبْلَيْتَ وَأَوْلَيْتَ أَمْ كَثِيرَ مَا مِنْهُ نَجَّيْتَ وَ عَافَيْتَ؟» (قمی، ۱۳۸۷: ۳۳۳)؛ از باب نعمت‌دهی ابتدای به احسان می‌کنی و از جهت کرم از گناه در می‌گذری، پس نمی‌دانم از چه سپاس گویم، از زیبایی عملی که می‌گسترانی، یا کار زشتی که می‌پوشانی، یا بزرگ آزمونی که آزمودی و شایسته نیکی نمودی، یا آن همه مشکلی که مرا از آن رهانیدی و سلامت کامل بخشیدی. در بخش دیگری از دعای ابو حمزه آمده است: «مَا قَدَرُ لِسَانِي يَا رَبِّ فِي جَنْبِ شُكْرِكَ؟ وَ مَا قَدَرُ عَمَلِي فِي جَنْبِ نِعْمِكَ وَ إِحْسَانِكَ؟» (قمی، ۱۳۸۷: ۳۴۲)؛ پروردگارا، ارزش زبانم در برابر شکر چیست و قیمت کارم در برابر نعمت‌هایت و احسانت چه اندازه است؟

ب. در دعای هنگام ورود ماه رمضان از زبان امام سجاد(ع) آمده:

«الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِحَمْدِهِ، وَ جَعَلَنَا مِنْ أَهْلِهِ لِنَكُونَ لِإِحْسَانِهِ مِنَ الشَّاكِرِينَ، وَ لِيَجْزِيَنَا عَلَى ذَلِكَ جَزَاءَ الْمُحْسِنِينَ» (علی بن الحسین، ۱۳۸۶: ۲۱۱)؛ ستایش ویژه خداست که ما را به سپاس‌گزاری‌اش هدایت فرمود و ما را درخور سپاس قرارداد؛ برای این که از شکر گزاران احسانش شویم تا در برابر این سپاس و شکر، پاداش نیکوکاران را به ما عطا کند.

ج. در اوائل دعای افتتاح، چنین نجوا می‌کنیم:

«الْحَمْدُ لِلَّهِ بِجَمِيعِ مَحَامِدِهِ كُلِّهَا، عَلَى جَمِيعِ نِعَمِهِ كُلِّهَا» (قمی، ۱۳۸۷: ۳۱۶)؛ خدا را سپاس با همه ستودنی‌هایش، بر تمام نعمت‌هایش).

د. در دعای تسبیحات ماه رمضان این گونه آمده است:

«سُبْحَانَ اللَّهِ الَّذِي لَا يُحْصِي مَدْحَتَهُ الْقَائِلُونَ، وَلَا يَجْزِي بِأَلَانِهِ الشَّاكِرُونَ الْعَابِدُونَ» (قمی، ۱۳۸۷: ۳۷۱)؛ منزّه است خدا پروردگار جهانیان، منزّه است خدایی که مدح کنندگان نمی‌توانند مدحش را برشمارند و سپاس‌گویان عبادت‌کننده توان پرداخت پاداش نعمت‌هایش را ندارند).

ه. در دعای یا عدتی فی کربتی که در سحرهای ماه رمضان سفارش شده:

«الْحَمْدُ لِلَّهِ الْمُنْعِمِ الْمُحْسِنِ الْمُجْمِلِ الْمُفْضِلِ ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ وَلِيِّ كُلِّ نِعْمَةٍ وَ صَاحِبِ كُلِّ حَسَنَةٍ وَ مُنْتَهَى كُلِّ رَغْبَةٍ وَ قَاضِي كُلِّ حَاجَةٍ»؛ سپاس خدای را، خدای نعمت‌بخش نیکوکار زیباکردار فروزون‌بخش دارای بزرگی و اکرام، سرآغاز هر نعمت و صاحب هر خوبی و نهایت هر رغبت و برآورنده هر نیاز.

۹.۲. تجلی مفهوم «آخرت» در دعا‌های ماه رمضان

«آخرت» از مهم‌ترین و گسترده‌ترین مفاهیمی است که در دعا‌های ماه رمضان مورد توجه قرار گرفته است و این نشانگر اهمیت و ضرورت عنایت ویژه روزه‌داران و میهمانان ضیافت الهی به این مهم می‌باشد.

الف. در دعای ابو حمزه ثمالی:

«فَيَا مَنْ رَبَّانِي فِي الدُّنْيَا بِإِحْسَانِهِ وَ تَفَضُّلِهِ وَ نِعَمِهِ، وَأَشَارَ لِي فِي الْآخِرَةِ إِلَى عَفْوِهِ وَ كَرَمِهِ» (قمی، ۱۳۸۷: ۳۳۰)؛ ای آنکه مرا در دنیا به احسان و نعمت‌هایش پرورید و برایم در آخرت به گذشت و کرمش اشاره کرد. این نگاه به

عالم آخرت نگاهی امیدوارانه بامعرفت و شناختی است که امام زین العابدین (ع) از بنده پروری و محبت خدا به بندگان دارند تا همگان را به آمرزش و عفو خدا مشتاق شوند و از یاس و دلسردی نسبت به پروردگارشان فاصله بگیرند.

ب. در دعای شب بیست و دوم ماه رمضان آمده:

«وَأَتْنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً، وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً، وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ الْحَرِيقِ، وَارْزُقْنِي فِيهَا ذِكْرَكَ وَشُكْرَكَ» (قمی، ۱۳۸۷: ۴۰۵)؛ به ما در دنیا و آخرت نیکی عطا کن و از عذاب آتش سوزان نگاه دار و در این شب ذکر و شکر خودت را نصیبم فرما.

ج. در دعای شب اول ماه رمضان این گونه می گوئیم:

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الرَّاحَةَ عِنْدَ الْمَوْتِ، وَالْعَفْوَ عِنْدَ الْحِسَابِ» (قمی، ۱۳۸۷: ۳۰۵)؛ خدایا! آسودگی به گاه مرگ و گذشت هنگام حساب را از تو می خواهم.

د. در دعای ابو حمزه ثمالی آمده:

«حَبِّبْ إِلَيَّ لِقَاءَكَ، وَ أَحِبِّ لِقَائِي، وَ اجْعَلْ لِي فِي لِقَائِكَ الرَّاحَةَ وَالْفَرَجَ وَالْكَرَامَةَ» (قمی، ۱۳۸۷: ۳۴۹)؛ لقاوت را محبوب من کن و تو نیز لقاء مرا محبوب خود ساز و در لقاوت برای من آرامش و گشایش و کرامت قرار ده.

ه. در دعای شب بیست و هفتم ماه رمضان:

«اللَّهُمَّ ارْزُقْنِي التَّجَافِي عَنْ دَارِ الْغُرُورِ، وَالْإِنَابَةَ إِلَى دَارِ الْخُلُودِ، وَالْإِسْتِعْدَادَ لِلْمَوْتِ قَبْلَ حُلُولِ الْقَوْتِ؛ خدایا، دوری از خانه فریب و بازگشت به خانه جاویدان و آمادگی برای مرگ پیش از رسیدن آن را روزی ام گردان.

و. در دعای «يَا عُدَّتِي فِي كُرْبَتِي» از دعاهاى هنگام سحر ماه رمضان آمده:

«أَسْأَلُكَ يَا رَبُّ قُرَّةَ الْعَيْنِ وَالْإِعْتِبَاطَ يَوْمَ الْحَسْرَةِ وَالنَّدَامَةِ، بِيَضِّ وَجْهِى يَا رَبِّ يَوْمَ تَسْوَدُّ الْوُجُوهُ، آمِنِّ مِنَ الْفَزَعِ الْأَكْبَرِ، أَسْأَلُكَ الْبُشْرَى يَوْمَ تَقْلَبُ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ، وَالْبُشْرَى عِنْدَ فِرَاقِ الدُّنْيَا؛ پروردگارا، ای نور چشمم و خوشحالی روز اندوه و ندامتم، پروردگارا چهره ام را سپید کن؛ آن روز که چهره ها سیاه می شود. از هراس بزرگ تر امانم ده؛ از تو درخواست مژده می کنم برای روزی که دل ها و دیده ها زیرورو می شود و به هنگام جدا شدن از دنیا خواهان بشارتم ده.

۳. نتیجه گیری

بررسی ها نشان می دهد تمامی دعاهاى ماه رمضان، از سرچشمه نورانی قرآن پدیدار گشته و با قالب هایی زیبا و هنرمندانه، حقایق الهی را بازگو نموده اند. سایر نتایج به شرح زیر می باشند:

- بستر قرآنی ادعیه ماه رمضان برای نیایشگران این امکان را فراهم می آورد که آیات و مفاهیم مندرج در کلام الله را با بیان بهترین مفسران آن، به شیوه ای لطیف در متن دعاها مشاهده نمایند.

- باعرضه متون ارزشمند ادعیه ماه رمضان بر قرآن، صحت متن و مستند بودن این نیایش ها، تأیید می شود تا گامی عملی در جهت اثبات حقانیت این دعاها برداشته شود.

- مشاهده آیات متعدد قرآن در محتوای ادعیه ماه رمضان، پیوند ناگسستنی قرآن و اهل بیت را بار دیگر نشان می‌دهد تا مسلمانان منصف را به بازنگری در اعتقادات خود و انطباق اندیشه‌های خود با این حقیقت ترغیب نماید.

- استفاده گسترده انشاء کنندگان ادعیه ماه رمضان از آیات و مفاهیم کلام الله، تسلط کامل آن بزرگواران را به تفسیر و تأویل قرآن مجید برای ما اثبات می‌کند.

- به کارگیری اسماء الحسنی الهی در دعا‌های ماه رمضان، نشان از سرچشمه قرآنی این نیایش‌های گران قدر می‌باشد؛ حضرات معصوم (ع) با تسلط کامل به مضمون آیات و نام‌های قرآنی خداوند، دعا‌های خود را به این اسم‌ها آراسته و رسیدن این دعا‌ها را به درجه اجابت الهی تضمین نموده‌اند.

- ذکر آیه ۱۸۵ سوره بقره در جای جای دعا‌های ماه رمضان، نشانگر نگاه دقیق و توجه ویژه ائمه معصومین (ع) به جایگاه قرآنی این ادعیه می‌باشد تا به نیایشگران این ماه به طور مرتب یادآور شوند که قدر این ماه و لحظات پرارزش آن را بدانند.

- تأکید دعا‌های رمضان بر حکم مهم روزه، باعث نشده که بقیه احکام الهی در این ادعیه مورد بی توجهی قرار گیرند، بلکه از نماز، جهاد، حج، قرض الحسنه، رسیدگی به نیازمندان، شب زنده داری و بسیاری دیگر از احکام خدا سخن به میان آمده است تا همگان را به فرمان برداری از خدا در این احکام نورانی دعوت نمایند.

- آیات فراوانی از سوره‌های بقره، آل عمران، انعام، دخان، قدر و... به طور مستقیم و غیرمستقیم در ادعیه این ماه به کار رفته است و مفاهیم و مضامین آن‌ها در این ادعیه‌ها تبلور یافته است.

- در ادعیه ماه رمضان به طور گسترده به موضوع امامت اشاره شده و گام‌های مؤثری در جهت امام شناسی و لزوم تبعیت از امام معصوم حتی در شرایط غیبت آن بزرگوار برداشته شده است.

- با بررسی ادعیه ماه رمضان به این نتیجه می‌رسیم که اعتقاد به موضوع امامت و مصادیق عینی آن در هر دوره زمانی، حیاتی ترین عقیده برای مؤمنان به خدا است تا با محبت و پیروی از امام عصر (عج) به والاترین مراتب بندگی خدا دست یابند و از کژی‌ها و انحرافات و ظلمت‌ها برای همیشه در امان بمانند.

- در دعا‌های ماه رمضان به طور گسترده درباره حاکمیت مطلق خداوند بر تمام امور جهان و سرنوشت جوامع بشری و تقدیرات فرد فرد انسان‌ها تأکید شده و به طور واضح ویژگی‌های حاکمیت خدا در عالم بیان گردیده است. درک این حکومت فراگیر، انسان را در نگرش‌ها و اعتقادات از یک سو و در مواظبت از رفتارها و برخوردها از سوی دیگر و در پیمودن راه مستقیم یاری می‌کند.

- ادعیه ماه رمضان با بیان ویژگی‌های حکومتی که انسان‌ها آرزوی تشکیل شدن آن را در سطح دنیا دارند، همگان را برای زمینه سازی چنین حکومت عدالت خواه و ظلم ستیزی که در رأس آن انسان کامل و امام منتظر (عج) قرار می‌گیرد، تشویق و ترغیب می‌کنند.

- صدازدن خالق و سپاس گزاری از منعم، دو روش مهم تربیتی مطرح شده در ادعیه ماه رمضان است که تأثیر به سزایی در تلطیف روحیه آدمی و حرکت انسان در مسیر صحیح رشد و تعالی دارد.

- در دعا‌های ماه رمضان مفهوم آخرت هم به صورت مستقیم و هم به طور غیرمستقیم، با به کار بردن مفاهیمی مرتبط با آخرت مانند مرگ، بهشت، جهنم، لقاء الله و قیامت مورد تأکید قرار گرفته است تا همه دعاکنندگان در نیایش‌های خود، آینده محتوم خود را نیز در نظر داشته باشند و به خواسته‌های دنیوی اکتفا نکنند.

منابع

۱. قرآن کریم، خط عثمان طه.
۲. نهج البلاغه، ترجمه محمد دشتی.
۳. صحیفه سجاده، ترجمه مهدی الهی قمشه ای.
۴. ابن بابویه (شیخ صدوق)، محمد بن علی، (۱۴۰۰ق)، امالی شیخ صدوق، بیروت: انتشارات اعلمی.
۵. ابن طاووس، علی بن موسی، (۱۳۹۰)، اقبال الاعمال، جلد اول. قم: انتشارات سما قلم.
۶. ابن فارس، احمد، (۱۳۹۹ش)، معجم مقاییس اللغة، تهران: انتشارات دارالفکر.
۷. ابن منظور، محمد بن مکرم، (۱۴۱۴ق)، لسان العرب، بیروت: انتشارات دارصادر.
۸. اشتهاوردی، محمد مهدی، (۱۳۷۵)، «ماه رمضان بهار انس با قرآن»، نشریه پاسدار اسلام، شماره ۱۸۲.
۹. انصاریان، شیخ حسین، (۱۳۹۳ش)، ترجمه قرآن کریم، تهران: سازمان دارالقرآن کریم، نشر تلاوت.
۱۰. جوادی آملی، عبدالله، (۱۳۸۵)، تفسیر موضوعی قرآن، جلد ۴ (معاد در قرآن)، قم: مرکز نشر اسراء.
۱۱. حکیمیان، مسعود، (۱۴۰۱)، «تبیین فقره‌هایی از ادعیه ماه رمضان با محوریت بخشش گناه»، مجله ره توشه بهار، شماره ۳۷، صص ۴۳-۵۲.
۱۲. دهخدا، علی اکبر، (۱۳۷۷ش)، لغت نامه دهخدا، تهران: دانشگاه تهران.
۱۳. زهد، حمیده، (۱۴۰۰)، «مستندات قرآنی حمد‌های دعای افتتاح»، پایان نامه ارشد دانشگاه قم.
۱۴. صافی گلپایگانی، لطف الله، (۱۴۲۲ق)، منتخب الاثر فی الامام الثانی عشر (عج)، قم: مکتبه آیه الله العظمی الصافی گلپایگانی.
۱۵. طباطبائی، سید محمد حسین، (۱۳۶۳)، المیزان فی تفسیر القرآن، تهران: دفتر انتشارات اسلامی.
۱۶. علایی رحمانی، فاطمه و دیگران، (۱۴۰۱)، «اخلاق عبادی دعا در ماه رمضان براساس تحلیل محتوای دعا‌های ۴۴ و ۴۵ صحیفه سجاده»، فصلنامه مطالعات اخلاق کاربردی، دوره ۱۸، شماره ۴۶، صص ۱۴۹-۱۷۶.
۱۷. عمید، حسن، (۱۳۵۸ش)، فرهنگ عمید، تهران: انتشارات میلاد.
۱۸. فراهیدی، خلیل بن احمد، (۱۴۰۴ق)، العین، قم: موسسه الاعلمی للمطبوعات.
۱۹. فیروزآبادی، محمد بن یعقوب، (۱۴۱۵ق)، القاموس المحيط، بیروت: دارالکتب العلمیه.
۲۰. فیومی، احمد بن محمد، (۱۴۱۴ق)، المصباح المنیر، قم: موسسه دارالهجره.
۲۱. قمی، شیخ عباس، (۱۳۸۷)، کلیات مفاتیح الجنان، قم: انتشارات آئین دانش.
۲۲. کلینی، محمد بن یعقوب، (۱۳۷۵)، اصول کافی، قم: انتشارات اسوه.
۲۳. مجلسی، محمد باقر، (۱۴۱۳ق)، بحار الانوار. بیروت: دار احیاء التراث العربی.

۲۴. محمدی ری‌شهری، محمد، (۱۳۹۳)، *نهج‌الدعاء*. قم: سازمان چاپ و نشر دارالحیث.
۲۵. مهریزی، مهدی و مریم ایمانی جو، (۱۳۹۱)، «بررسی صدور ادعیه ماه رمضان براساس کتاب مصباح المتهجد»، *مجله سفینه*، شماره ۱۳۷، صص ۲۱-۴۶.
۲۶. نخجیری، احمدرضا، (۱۳۸۲)، «بررسی مضامین قرآنی دعای ابوحمزه ثمالی»، پایان‌نامه ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرکزی.